

FRANCE ŠTUKL

ZDRAVSTVENE ZADEVE V ŠKOFJI LOKI DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

V fondu loškega občinskega arhiva je poseben fascikel zdravstvenih zadev.¹ Ob pritegnitvi še drugih virov si pogledimo omenjene zadeve od druge polovice 19. stoletja dalje — pa do druge svetovne vojne.² Prispevek ni zgodovina zdravstvenih zadev na loškem ozemlju, ampak le skromen zgodovinski zapis o tej problematiki. Da pa bomo imeli jasnejšo predstavo tudi za prejšnje obdobje, pogledimo še v čas pred 19. stoletjem.

V Loki se omenja padar že leta 1318.³ V 16. stoletju je bil v loškem kopaljšču ob Selščici, kjer so bili graščinski mlini, na današnjem prostoru tovarne Šešir, zaposlen poseben padar, ki je opravljal tudi službo brivca.⁴ V 18. stoletju se omenjata v Loki dva padarja. Bila sta toliko premožna, da sta imela svoji hiši.⁵ Pokojni škofijski arhivar Franc Pokorn, znan zapisovalec loške zgodovine, je sestavil popis loških zdravnikov, ranocelnikov in drugih padarjev.⁶ Seznam je na tem mestu dopolnjen še iz njegove kartoteke »Znamenitejše družine in odličnejše osebe starološke in škofjeloške.«⁷ Pokorn je črpal podatke iz matičnih knjig in iz drugega gradiva župnih arhivov v Škofji Loki in Stari Loki, včasih pa je podatke dobil v literaturi, ki jo citira in jo tudi mi navajamo. Podatki iz obeh arhivov so danes težko preverljivi, ker sta obe vojni na tem področju opravili svoje negativno delo. Letnice pri osebah pomenijo leta, med katerimi se ranocelniki omenjajo:

Serovin Valentin, mestni padar in ranocelnik, 1596,⁸

Criniger Abraham, chyrurg, 1628,

Rampola Janez, chyrurgus, 1665,

Haumer Peter, chyrurgus miles, 1670,

Stephner Janej Jurij, chyrurg, 1680,

Coffer (tudi Koffer) Janez, chyrurg in meščan, 1670—1677,

Koffer Gregor, chyrurgus, 1685 (verjetno sin Janeza),

Dr. Ivan Frančišek Papler (sin Jakoba), »perillustr. Dominus«. Rojen je bil leta 1656 in je bil doktor filozofije in medicine. Bil je član Akademije operatorum. Leta 1692 je v Ljubljani izdal več publikacij o slavnem zdravniku Marku Gerbcu.⁹

Kerschinar N., medicinae doctor, 1699—1771,

Fisher (Füscher, Füşhar, Fishar) *Janez Friderik Ljudevit*, medicus, 1685 do 1774. Bil je tudi okulist in kirurg.

Strushnigk Jožef, chyrurgus, 1715,

Grossopfer Janez Adam, chyrurgus militar, 1730,

Gibel Friderik Bernard, chyrgus militar, 1731—1733,
Krečmar Jožef, mestni chyrgus, 1738,
France N., chyrgus in miles, 1726 (imel je nezakonskega otroka),
Fendt Janez Sebastian, chyrgus, 1747—1760 (žena Marija Kayser),
Kayser Jožef, chyrgus in meščan, 1759 (oče Fendtove žene),
Frenner Franc Ksaver, chyrgus, 1762—1799. Umrl je v Mestu št. 126 za
jetiko star 60 let. Žena je bila Marija Rozalija Kayser, hči Jožefa Kayserja.
Paterman Janez Krstnik, doktor medicine, 1679,
Kokelj Franc, chyrgus, 1769,
Hayman Anton Jožef, protomedicus in Ehrenau (graščina pri Sv. Duhu).
Umrl je leta 1799 za kapjo, star 75 let.
Faboure Janez, chyrgus, 1812, okoli leta 1830 se omenja v Ljubljani na
Poljanah.
Gasperini Vincencij, chyrgus Castrensis in Legione Com. de Bellegar-
de, 1806,
Demšar Franc, priseženi ranocelnik, 1802—1804,
Silvester Jožef, okrajni zdravnik, 1824,
Gaurik Niklas, chyrgus, 1818,
Kalan Nikolaj, ranocelnik, 1838, Mesto 26,
Ahčin Franc iz Kranja, chyrgus, okrajni zdravnik v Loki, 1839,
Dr. Napreht Ivan, Distrikts fisiker v Loki, 1839,
Vogl Stanislav, ranocelnik, 22 let star je leta 1868 umrl zaradi otrpnenja
pljuč v Karlovcu 42,

Dr. Kocuvan Ivan, vojaški zdravnik, je bil v Loki kot privatni zdravnik
med leti 1870—1880.

Več izvemo o zdravnikih iz virov v 19. stoletju:¹⁰

Posebno znamenit loški padar v tem času je bil *Jožef Gerbetz*, kirurg,
ranocelnik (kirurg, Wundarzt). Rojen je bil 3. 12. 1764 in je umrl 28. 12. 1845.
Njegova je bila velika hiša na Mestnem trgu, po stari številki Mesto 116,
danes Mestni trg št. 39. Po njem se je reklo nekaj časa pri hiši pri Gerbcu,
pozneje pa je to hišo kupila družina Koceli. Imel je tudi trafiko (opalto).

Nekoliko mlajši od njega je bil *Luka Kadiuz* (Kadivec), ranocelnik, 18. 10.
1801—22. 2. 1876. Od mestne občine je kupil staro šolo pri župni cerkvi. Po
njem se je še pozneje reklo pri hiši pri Kadivcu, pozneje pa tudi pri Levični-
ku, poznejšemu lastniku hiše. To je hiša Cankarjev trg št. 10.

Manj znan zdravnik je bil *Lovrenc Kopin*. Pred imenom je imel že naziv
doktor medicine. Živel je v hiši na Mestnem trgu št. 36, po domače pri Pavliču
ali Minčenku. Danes ima hiša številko Mestni trg 6. Umrl je 1. 11. 1844.

Zelo bogat in v Loki poznan zdravnik je bil *Anton Gerbetz*. Rojen je bil
13. 5. 1801, umrl je 27. 7. 1873 za mrzlico. Od očeta je kupil hišo Mesto 116,
pozneje pa je pridobil še sosednjo hišo in oboje poslopj združil. V Kapucin-
skem predmestju je bila njegova hiša št. 8 (na Vili, Vila). Ta stavba je bila na
prelomu 18. v 19. stoletje last bogatega mestnega sodnika Maksa Zeballa. Sedaj
je na tem prostoru učiteljska stanovanjska hiša. Anton Gerbetz je imel že
naslov »Bezirksarzt«. Veljal je za umnega »doktorja«. Vpliven je bil tudi kot
občinski odbornik. Med leti 1868—1870 je bil loški župan. Naprej je vodil tudi
prodajalno in »opalto«.

V popisih prebivalstva se omenjata *dr. August Seshun*, rojen leta 1846 v Stični. Ni bil dolgo v Loki. Kot občevalni jezik je navedel nemščino.

Znani doktor druge polovice stoletja pa je bil *Anton Arko*. Še danes je živo ustno izročilo o tem zdravniku. Rodil se je 28. 12. 1846 v Ribnici. Vseskozi je bil zaveden Slovenec. Leta 1877 je zaprosil loški občinski odbor za naziv in službo »mestnega zdravnika«. Soglasno je to službo dobil.¹¹ Poleg naziva »Wundarzt« je pozneje dobil še naziv »Bezirksarzt«. Takoj po letu 1877 je bil nekaj časa oglednik mesa. V družbenem življenju je odigral veliko vlogo. Občinski odbornik je bil od leta 1882 do 1908. Na sejah je redno sodeloval v razpravah. Nekaj let je bil občinski svetovalec.

Po letu 1908 je Arko izpregel odborništvo, v odbor pa sta vstopila mlajša zdravnika *dr. Karl Zakrajšček* in *dr. Ivan Hubad*. Med obema vojnoma so delovali v Loki naslednji zdravniki: *dr. Jože Rant*, *dr. Albert Homan*, *dr. Viktor Kocijančič*, *dr. Jurij Čavič*.

Kako je bila organizirana zdravniška služba? *Anton Gerbetz* je že imel naslov »Bezirksarzt«, kar bi dalo misliti, da je bil že postavljen od gosposke

Anton Gerbetz, zdravnik in župan v Skofji Loki. (Oljna slika v Loškem muzeju. Foto AKI, Skofja Loka)

in je imel državno plačo. Verjetneje pa je, da je v tem primeru šlo še bolj za naziv in je opravljal svoj ranocelniški poklic kot privatni obrtnik. Prvi pravi mestni zdravnik je bil dr. Arko.

Po novih zakonih in zakonskih dopolnilih po letu 1887 so na Kranjskem ustanovili 16 okrajnih bolniških blagajn. Za Okrajno glavarstvo v Kranju so bile ustanovljene tri: v Kranju, Tržiču in Škofji Loki. V Loki je bolniška blagajna obsegala meje sodnega okraja. Zastopnike v okrajno bolniško blagajno so volili delavci in delodajalci, vsak po 11 članov. Na objavljeni dan volitev od delavcev ni prišel nihče, od delodajalcev pa le 5 članov, čeprav je bilo imenovanih in pravilno povabljenih od vsakih po 11. Kljub slabemu začetku so leta 1889 v Loki ustanovili Okrajno bolniško blagajnico ali »kaso« za fabriške in obrtne delavce v Loki. Pozneje so fabriški delavci izpadli. Alojzij Krenner, lastnik tovarne sukna, je za svojo tovarno zaprosil za lastno bolniško blagajno. Načelnik okrajne bolniške blagajne je postal župan in pekovski mojster Valentin Sušnik.¹²

Delavce so imeli zavarovane pri Delavski zavarovalnici proti nezgodam za Trst, Primorje, Kranjsko in Dalmacijo s sedežem v Trstu. Kranjci so imeli v tem zavodu manjšino in so se vedno pritoževali nad ekspanzijo Italijanov in italijanskega kapitala. Zavarovalnica je prek Okrajne bolniške blagajne razdelila delavce v 12 težavnostnih oziroma nevarnostnih kategorij. Čim večja je bila nevarnost poškodbe, višje so kategorizirali posamezno delo. Loška občina je zavarovala svoje delavce v kamnolomu Za brajdo (leta 1891). Delo v tem kamnolomu je spadalo v 9. oziroma 10. nevarnostno kategorijo.

V začetku tega stoletja se je Okrajna bolniška blagajna imenovala Zdravstveno okrožje, tudi Zdravstveni zastop. Okrožje je takrat obsegalo politične občine Loka, Stara Loka, Zminec in po letu 1912 tudi Soro. Prej je bila Sora pri zdravstvenem zastopu Št. Vid. Taka oblika upravne zdravstvene organizacije se je obdržala dalj časa še v stari Jugoslaviji. Ohranili so celo staro štampiljko.

Leta 1929 so bili z zakonom stari zdravstveni zastopi likvidirani (31. decembra), vendar jih je banska uprava že februarja 1930 rehabilitirala v stari funkciji z obrazložitvijo, da ne sme trpeti kontinuiteta te službe. Leta 1930 so morale večje občine v smislu novih zakonov formirati samostojne zdravstvene občine. Za Loko in k njej inkorporirane politične občine je ostalo pri starem. Odločili so se za združeno zdravstveno občino v mejah starega zdravstvenega okrožja, ker bi se drugače stroški za zdravstvo še povečali. Ob tej reorganizaciji se je Loki priključila še politična občina Črni vrh v Polhograjskih Dolomitih. V vlogi so navedli, da imajo na Vrhniko 31 km in tja ne hodijo, tudi v Ljubljano jim je daleč, zato so se odločili za Škofjo Loko, kjer so že do tedaj iskali zdravstvene storitve. Načelnik zdravstvenega zastopa je bil do leta 1930 Josip Guzclj, ki je prevzel to funkcijo že leta 1912.

Od leta 1912 do 1924 imamo ohranjene proračune Zdravstvenega okrožja Škofja Loka. Proračuni so bili vsako leto 14 dni razgrnjeni v prostorih mestne občine v Loki, kjer so občani lahko dajali pripombe k proračunu. V Loki so pobirali 7 ‰, v ostalih občinah pa 6 ‰ zdravstveno doklado. Zdravstvene račune je potrjeval deželni odbor, pozneje druge jugoslovanske institucije na tem rangu, nazadnje pa banovina. V stari Jugoslaviji so bile zdravstvene naklade 15 ‰. Poglejmo si proračune zdravstvenega okrožja Škofja Loka za naslednja leta:

Leto	Pokritje (v kronah)	Potrebščine (v kronah)	Saldo (krona)
1912	2.202,43	2.163,68	3.875
1913	1.720,—	1.730,—	—10
1914	1.699,—	1.700,—	—1
1920	1.701,38	2.840,—	—1.138,62
1923	9.437,33	9.300,—	137,33
1924	12.599,—	14.200,—	—1.601

Izdatki so šli za zdravnika, potne stroške, diete, zdravila in obvezila, razkužila, za manipulacijske stroške, sejnine, pisarniške stroške itd.

V zdravstvo je spadala tudi babiška služba. Babice so imele podoben status kot zdravniki. Iz popisa prebivalstva leta 1880 vidimo, da so bile v Mestu 4, v Karlovcu 1 in v Kapucinskem predmestju 2. Svoj poklic so opravljale kot obrt. Po ustanovitvi okrajne bolniške blagajne so tudi babice dobile stalno plačo, ki pa ni bila posebno velika. Pri njihovem uradnem zaslužku so računali še na posebne priboljške od porodnic. Leta 1931 je zakon o zdravstvenih občinah predpisoval za vsako upravno občino na 1000 prebivalcev po eno babico. V Loki sta bili takrat 2 aktivni babici in ena v pokoju. Po ena babica je bila v Stari Loki, na Godešču in v Sori. Takrat so prejemale po 400 din plače, upokojena babica pa je dobivala 300 din miloščine.

Poglejmo še, kako je bilo pri nas z boleznimi. Od srednjega veka sem vemo, da so v naših krajih razsajale razne epidemije, predvsem kuga. Več poročil o kugi imamo iz 16. stoletja. V večjem obsegu je kuga razsajala leta 1599 na Sorškem polju. Na Godešču so v dveh okuženih hišah nekaj časa prikrivali bolezen. Od tu se je bolezen širila po vasi in je bilo več smrtnih primerov. Kuga je morila še v Bitnju, Žabnici, Moškrinu in v Stari Loki. Štirje člani mestnega sveta v Loki so morali paziti, da iz prizadetih naselij ni nihče prišel v Loko. Že naslednje leto je kuga popustila.¹³ Na Godešču še vedo pokazati kužni britof, poseben prostor, kamor so ob kugi pokopavali mrliče.¹⁴

V drugi polovici 19. stoletja, ko še ni bila ustanovljena bolniška blagajna, so ob nalezljivih boleznih ukrepali še tako kot pred stoletji. Pri občinskem odboru se je ustanovila posebna zdravstvena komisija, kateri je navadno predsedoval zdravnik. Vendar je občina v takih primerih dobivala instrukcije od okrajnega glavarstva v Kranju. Od tam so pošiljali razne dopise v zvezi z nalezljivimi boleznimi, za kakšne vrste bolezni gre in od kod se širijo. Najpogosteje je šlo za koleru, ki je ponavadi prihajala iz južne Italije (Neapelj), pa tudi iz Rusije, Ogrskega in Hrvaške.

Sanitarna komisija je ob nevarnih časih šla po hišah in o svojem obhodu zapisniško poročala. Predvsem so obsojali odprta stranišča, gnojišča in odprte kanale. Kjer se je gnojnica razlivala po poteh in celo ulicah, so morali posestniki to takoj odpraviti. Strogo je postopala komisija leta 1886 in je občini poročala o sanitarnem stanju in desinfekciji. Takrat so pregledali stanovanja, stranišča, kanale in gnojišča. Leta 1910 je nevarnost kolere prihajala od več strani, iz Italije, Ogrske, Hrvatske, Srbije, Beograda, Črne gore in celo z Dunaja. Tujce, ki so prenočevali v Loki, so morali gostilničarji sporočati občini, ta pa naprej glavarstvu. O okuženih področjih so sproti poročali. Kdor je potoval na tuje, si je moral oskrbeti spričevalo, da je iz neokuženega področja. Dvomljivi potniki so morali za 5 dni v karanteno. Loški gostilničarji so pri imenih tujcev, ki so pri njih prenočevali, vedno pripisali, da so »vsi v narboljšem zdravju«. Posestniki so morali potresti stranišča s »karbol štopo«.

Ogledovanje mrličev za mesto samo je že zelo zgodaj prevzel zdravnik, ki pa je imel svojega laičnega namestnika. Leta 1901 je izšel nov mrliško ogledovalni red, ki je te zadeve še bolje uredil. Mrliško ogledno službo za vasi in hribe pa so še nadalje opravljali laični mrliški ogledniki, ki pa so morali dajati poročila okrajnemu glavarstvu v Kranju. Pri dvomljivih primerih smrti so bili dolžni poklicati zdravnika, ki je lahko ukrepal dalje in zahteval obdukcijo.

Zdravniki so morali paziti tudi na zdravstveno in živilsko policijo, tj. pazili so na zdravo prehrano in promet z živili v prodajalnah in na sejmih. Na tem področju so zdravnikom pomagali stražniki in najemniki štantov. Tudi v loškem tržem redu, ki je veljal v drugi polovici 19. stoletja in je bil nov takrat kot občinski statut (1901), so bile sanitarne določbe. Policaji so bili dolžni naznaniti prodajo prepovedanih, ponarejenih, ostudnih ali zdravju škodljivih živil. Leta 1906 je občina dala pregledati vodo iz vodnjaka na Lontrgu zraven Špitalske cerkve. Analizo je izdelalo Kmetijsko-kemijsko preskušališče za Kranjsko v Ljubljani. Vzorec vode so vzeli pred čiščenjem vodnjaka in po njem. Certifikat o vodi pred čiščenjem je ocenil vodo za neprimerno za pitje. Tudi po čiščenju vodnjaka zavod te vode ni priporočal za pitje. Leta 1930 so dali v preiskus Higienškemu zavodu v Ljubljani izdelke loških sodavičarjev.

Okrajno glavarstvo v Kranju je že od leta 1892 priganjalo občino za nabavo parnega stroja za dezinfekcijo obleke in posteljnine. Stabilen parni stroj naj bi kupila občina, prevoznega pa zdravstveno okrožje. Istega leta je Okrajno sodišče v Loki predlagalo občini, da bi skupaj kupili dezinfekcijski aparat. Del stroškov bi prispevalo predsedstvo deželnega nadsodišča v Gradcu. Aparat bi potrebovali za »čiščenje« arestantovske obleke. Vendar občina še participacije ni mogla pokriti. Leta 1902 je glavarstvo spet zahtevalo nabavo takega stroja. Leta 1903 sta se dogovarjala občina in zdravstveno okrožje. Leta 1904 je dr. Arko ob epidemiji ošpic, škrlatinke in davice spet sprožil dopis glavarstva o nabavi stroja. Iz nadaljnjih spisov ni razvidno, ali so ga kupili, le leta 1905 je zdravstveno okrožje prejelo 66 kron kot občinski prispevek za aparat.

Leta 1903 je županstvo naročilo vsem gostilničarjem in kavarnarjem v Loki, da po predpisu o odvracanju jetike postavijo v vseh javnih lokalih higienske pljuvalnike z vodo. Prepovedali so pljuvanje po tleh v lokalih.

Tako nekako sta potekala obče zdravstvo in zdravstvena blaginja. Poglejmo še, kako so se zdravili posamezniki. V bukvah dnevnika Jerneja Gašperina piše avtor leta 1864, da so šli v lekarnico po zdravila za bolnega brata. Verjetno je že takrat obstajala apoteka, saj vseh zdravil pač niso delali padarji in zdravniki sami. V rokopisni zapuščini piše Pokorn, da je bila do leta 1868 apoteka v stari kapeli Sv. Trojice na Placu, sedaj Mestni trg 38.¹⁵

Najstarejšo znano lekarno »Apoteke S. Krönung Maria« je imel Karl Fabiani v Loki, Mesto št. 119, danes Mestni trg 37. Pozneje je lekarno prevzel Jožef Zenotti. Nekaj časa je bila štampiljka lekarne brez imena lastnika. Konec 19. stoletja je apoteko prevzel češki priseljenc Ervin Burdych, ki jo je okrog leta 1905 preselil v svojo novo hišo v Kapucinskem predmestju, kjer je bila do pred nekaj leti, ko so jo preselili v Zdravstveni dom.

Apotekar je bil deloma trgovec in je svoje izdelke prodajal občanom, ubožne osebe pa so dobile na podlagi ubožnega spričevala nakaznice za brezplačno zdravljenje in zdravila. Taki izkazi so ohranjeni od leta 1891 dalje. Tega leta je dobilo brezplačno zdravila 59 oseb in 17 tujih bolnikov. Število brezplačno zdravljenih se je z leti večalo, pa tudi padalo, kakršen je bi pač

Škofja Loka 1. VII 1894

Škofja Loka, bolni. blagajnica Loro Šolt
1. Quartal 1894

3/4	1/2	škofja Loka	Škofja	8/05
4	1/2	"	škofja	-71
5	1/2	Perincej novi	škofja	-80
6	1/2	"	"	-80
7	1/2	Danvar France	škofja	-16
8	1/2	Dernasta Lora	škofja	-52
9	1/2	"	škofja	-36
10	1/2	"	"	-35
11	1/2	"	"	-35
12	1/2	Johann Lora	"	-69
13	1/2	" Karigo	škofja	-47
14	1/2	"	"	-57
15	1/2	Frieder Lora	škofja	-78
16	1/2	Guzej Kates	škofja	-46
17	1/2	Jerdoljova Kalam	"	-13
18	1/2	Kajzar Anton	Tropfa	-36
19	1/2	"	Lela Lora	-31
20	1/2	"	"	-27
21	1/2	"	škofja	-3
22	1/2	"	Bstein	-55
23	1/2	"	škofja	-28
24	1/2	"	Lerthra	-46
25	1/2	Loran France	Camplaj	-22
26	1/2	Loran Janez	škofja	-49
			škofja	6/95

Račun zdravil za prvo četrtletje 1894

proračun bolniške blagajne za brezplačna zdravila. Leta 1920 je brezplačno dobivalo zdravila že 123 ljudi. Apotekar je mesečno dajal poročila o oddanih zdravilih. Znesek za brezplačno oddana zdravila mu je vrnila bolniška blagajna, poprej pa je račune pregledal in odobril zdravnik. Ohranjeni so zapisi o izdanih zdravilih. Po letu 1890 so sezname že v slovenščini. Izdajali so razne šupce, pulferce, mazila, kroglice, miksture (mešanice), kapljice, ricinus, itd. Proti koncu stoletja so poročila strokovno bolj popolna. Navedene so bolezni in zdravila zanje, včasih so izrazi latinski.

Kot posebnost bi omenil še dogodek, ko je stekel pes ugriznil tri osebe. Dve sta bili iz loške občine in so ju poslali na občinske stroške na Pasteurjev institut v Budimpešto. V zvezi s tem zdravljenjem je nastala obširna dokumentacija.

Posebna bolezen tistih časov je bila tuberkuloza. Že zgodaj so se zavedali posledic te za takratne čase tako zahrbtno bolezni. Za nobeno drugo bolezen nimamo ohranjenih statističnih podatkov, za jetiko pa imamo skromno statistiko. Državno zdravilišče za tuberkulozo v Topolšnici je leta 1931 želelo podatke o umrlih na jetiki. Pripravljali so posebno publikacijo o dvigu narodnega zdravja. Županstvo je poslalo statistiko za naslednja leta:

Leto	Prebivalci	Umrli	Za tuberkulozo
1918	1998	75	11
1919	1980	63	8
1920	1985	53	8
1921	1995	64	8
1922	1998	37	6
1923	1994	42	4
1924	1988	32	8
1925	1986	40	6
1926	1992	33	7
1927	1998	31	5
1928	2016	30	5
1929	2120	27	4
1930	2150	35	5

Iz spisa samega ni jasno razvidno, za kolikšen okoliš gre, vendar po številu prebivalcev se razume, da je mišljena Loka s predmestji.

Pri zdravstvenih zadevah so se udejevala tudi razna društva. Dopisi avstrijskega društva RK so prihajali na občino že v osemdesetih letih, vendar je te spise občina vzela le na znanje in ni nanje odgovarjala. Leta 1904 se je občina korporativno včlanila v Deželno pomožno društvo za bolne na pljučih na Kranjskem. Društvo je bilo veja avstrijskega RK. V loškm odboru pomožnega društva za bolne na pljučih so bili poleg občine še zdravstveni zastop, krajevni šolski svet, zdravniki in drugi občani. Med člani je bilo celo nekaj žensk. Občina je društvo podpirala po naročilu okrajnega glavarstva, zato so bili člani društva večinoma občinski odborniki. Poslovanje tega društva je vodila občina in so prek nje plačevali članarino tudi ostali člani.

Krajevni odbor Rdečega križa je bil ustanovljen šele leta 1926.¹⁶ Po dvo-mesečnem delovanju pripravljalnega odbora so novembra 1926 izvolili prvi redni odbor. Delovno področje je zajemalo v začetku vse ozemlje sreske izpostave v Škofji Loki (sodni okraj Škofja Loka). Članstva je bilo od začetka malo. Nekaj časa so uporabljali kar občinski žig. Prostore za seje jim je pre-

pustila občina na rotovžu. Kot prvo večjo akcijo so naredili zbirko za poplavljenca v Loki in Puštalu. V poznejših letih so se posebno trudili za ustanovitev zasilne bolnišnice. Občino so prosili za prostore v mestni ubožnici — Špitalu. Ker pa ni prišlo do prepisa nepremičnin na društvo, niso mogli zaprositi za dotacijo oziroma za kredite in je akcija v tej obliki propadla. Posebno je podprla oblast delovanje RK po letu 1934. Loški krajevni odbor RK se je preimenoval v Sreski odbor RK, čeprav sreza še ni bilo v Loki. V vseh političnih občinah Sreske izpostave Škofja Loka naj bi se ustanovila občinska društva RK ali pa vsaj poverjeništa RK. Ta akcija ni imela takoj zaželenega uspeha. Od leta 1927 je obstajalo Krajevno društvo RK na Trati v Poljanski dolini. To društvo se je leta 1934 preimenovalo v Občinski odbor RK na Trati. Njegovo delovno področje je bilo za vso Poljansko dolino v okviru sreske izpostave (brez žirovskega konca). Občine v Poljanski dolini so se včlanile v tem odboru in so odklonile formiranje lastnih občinskih odborov, za katere po njihovih trditvah še niso imele pogojev. Staroločani so tudi odklonili ustanovitev lastnega društva z motivacijo, da izhaja vse društveno in družabno življenje iz Loke in da so društveno aktivni ljudje že včlanjeni v raznih loških društvih. Pri ostalih občinah pa sploh niso imeli posluha za take zadeve. Podobno vlogo, kot jo je imelo društvo na Trati za Poljansko dolino, naj bi prevzeli Železniki za Selško dolino. Leta 1934 je bil ustanovljen občinski odbor RK v Železnikih. Kako se je mreža RK nadalje razvijala, iz dokumentov ni razvidno, ker jih je po letu 1934 le malo ohranjenih. Iz dokumentov za leto 1941 je razvidno, da je obstajalo poverjenišvo RK v Poljanah.

Na 10. občnem zboru RK je leta 1936 dr. Kocijančič sprožil razpravo glede ustanovitve protituberkulozne lige v Škofji Loki. Na staro združenje proti jetiki pred prvo svetovno vojno so že pozabili, pa tudi delovalo ni več. Dr. Kocijančič je predlagal ustanovitev samostojne organizacije in ne le odseka društva RK. Društvo se je s predlogom strinjalo in je imenovalo 3-članski pripravljalni odsek (odbor), ki je pripravljal in populariziral delo za ustanovitev lige. Liga je samostojno zaživela še istega leta.¹⁷ Pripravljalni odbor, Anton Sovre, šolski upravitelj in zdravnik dr. Kocijančič in dr. Čavič, so potrebo protituberkuloznega boja opisali v posebni tiskani spomenici. Ta zaslužna trojica je sestavljala tudi prvi izvoljeni odbor lige. Vsako leto so ob občnem zboru s tiskano spomenico poročali o opravljenem delu lige in o nadaljnjem programu in načrtih. Njihovo delo je podpiralo sresko načelstvo v Loki in posamezne občinske uprave. Liga je po letu 1936 dobivala denar, ki so ga imele občine na proračunih za pobijanje nalezljivih bolezni. Prej so nakazovale občine ta denar protituberkulozni ligi v Ljubljani in protituberkuloznemu dispanzerju v Kranju, kamor so se zatekali loški bolniki.

Glavna naloga protituberkulozne lige je bila ustanovitev lastnega pljučnega dispanzerja. Poleg te največje naloge so si zastavili še več manjših kratkoročnih, a nič manj pomembnih nalog. Leta 1937 so ustanovili sklad za podpiranje delanezmožnih jetičnih bolnikov in njihovih svojcev. V Loki in v Železnikih so imeli brezplačne zdravniške posvetovalnice za jetične bolnike. S članarino so leta 1937 zbrali že 16.000 dinarjev za protituberkulozni dispanzer. Leta 1938 je Liga štela že 689 članov, naslednje leto pa že 700. Člani so bili iz Loke, okolice in obeh dolin. V letu 1939 so ustanovili šolsko polikliniko, otroški dispanzer, posvetovalnico za matere, javno kopaljšče in šolsko kuhinjo. Njihov sen je bila zidava zdravstvena doma. Občina jim je dala na voljo dva

prostora v upravni stavbi mestne ubožnice na Lontrgu. Prostora je stavbenik Anton Ogrin nekoliko renoviral in leta 1940 so slovesno odprli protituberkulozni dispanzer. Zavedali so se skromnosti prostorov, vendar se je njihova želja po novem zdravstvenem domu uresničila šele po drugi svetovni vojni. Aparate je kupila zvezna liga v Ljubljani, denar pa so prispevali še razni zavodi in loška industrija. Loška liga je nosila stroške adaptacije in delnega vzdrževanja prostorov in aparatur. Strokovno so vodili dispanzer specialisti-zdravniki z Golnika. Pripomnimo naj, da sta občina in sresko načelstvo ves čas budno spremljala delo lige in ga gmotno podpirala. Predsednik častnega odbora ob otvoritvi dispanzerja je bil sreski načelnik pisatelj Matija Malešič. Liga je z organiziranjem protituberkuloznega tedna vsako leto koristila tudi na prosvetno vzgojnem področju. Pri zadnjem štetju članov leta 1940 so jih našteali nad 1000. Ohranjen je abecedni indeks članov lige.

Stampiljki Zdravstvenega okrožja Skofja Loka (pred letom 1918) in Krajevnega odbora Rdečega križa v Skofji Loki (pred letom 1941)

Da zaključimo podobo zdravstva v Loki, pogledajmo še živinsko zdravstvo. Ogleđovanje živine in mesa so opravljali v drugi polovici 19. stoletja na papirju loški zdravniki, dejansko pa so to dolžnost oziroma službo odstopili laičnim oglednikom mesa. Ti so morali voditi o svojem delu točno predpisano evidenco. Tako imamo najstarejše ohranjene sezname (izkaze) poginule živine že iz leta 1883. Povsod je bil naveden tudi vzrok pogina. Poginulo živino so morali oddati konjaču. Konjederčevo delovno področje pa nam iz tega razdobja še ni znano. Za vse živinske zadeve je bil v zadnji instanci odgovoren glavarstvu župan. Ob času živinskih epidemij so pazili na ukrepe, ki jih je ukazalo okrajno glavarstvo. Zaradi decentraliziranosti klanja živine pri privatnih klavcih in mesarjih se je konec stoletja pokazala potreba po zgraditvi skupne klavnice.¹⁸ Taka zgradba bi omogočila večji red tudi pri živinozdravstvenih zadevah. Klavnico so hoteli zgraditi že leta 1886 na parceli 180/1 na Studencu, nasproti današnjega Taborniškega doma ob Poljanščici v Sovodnju. Ohranjena je situacijska skica in načrti te nameravane klavnice. Prostor je bil velik ok. 45 × 28 metrov in je bil ob vodi in zato zelo primeren. Nerodno pa je bilo, da bi morali ob celotni stavbi zgraditi proti vodi močno škarpo in stavbo samo graditi na trdnih temeljih. Deželna vlada je leta 1892 ukazala, da prično z gradnjo. Ločani pa so odlašali. Leto za letom je okrajno glavarstvo priganjalo h gradnji. V Loki so se upirali, saj so okrog leta 1900 delali nov vodovod, kanalizacijo itd. Leta 1903 so Ločani poklicali stavitelja in arhitekta Karla Holinskega, ki si je prostor ogledal in se o njem povoljno izrazil. Povedal pa je tudi, da bo lega tik ob vodi podražila stavbo. Ločani so zaradi dražje gradnje spremenili svojo namero. Istega leta so od nunskega samostana odkupili parcelo št. 618,

kjer je še danes klavnica. Novo, za takratne čase zelo moderno klavnico so pričeli graditi leta 1904. Ko je bila leta 1906 klavnica gotova, so morali odslej vsi mesarji, klavci, gostilničarji in drugi obrtniki klati le v klavnici. Objavljen je bil regulativ za mestno klavnico v Škofji Loki (1906).

Z ureditvijo klavniških razmer je bil nastavljen kvalificirani živinozdravnik, ki je prevzel mesto oglednikov mesa. Pazil je tudi na razmere v mesnicah. Pri delu v klavnici mu je pomagal klavnični paznik, ki je bil polno zaposlen v klavnici. Živinozdravnik in klavnični paznik sta imela za svoji sistemizirani mesti posebne pravilnike, ki so regulirali njuno delo. Ti poslovnik so bili za takrat kar moderni. Ker pa živinozdravnik ni bil v klavnici polno zaposlen, ampak je opravljal svojo službo tudi po terenu, sta za njegove prejemke vsak do polovice skrbela mestna občina in deželni odbor v Ljubljani.¹⁹

Če se vrnemo na živinske bolezni, moramo reči, da so bile kljub strogim ukrepom le pogoste. Za poginulo živino so veljali strogi predpisi. Od leta 1890 se že omenjajo konjederci, ki so kot obrtniki odstranjevali poginulo živino. Bolj natančno pa njihovo delo v času stare Avstrije ni razvidno. Do leta 1930 je dobival konjač plačo od okrajne bolniške blagajne. V 30. letih tega stoletja je imel konjač za svojo obrt svoj konjaški okoliš. Ta je obsegal vse politične občine škofjeloškega sodnega okraja, to je prostor približno današnje občine brez žirovskega predela in še občine Stražišče, Sv. Jošt in nekaj let tudi Mavčice na Sorškem polju (do leta 1934, ko se komasira občina Mavčice). Vsaka občina je prispevala h konjederčevi plači sorazmerno po svoji davčni moči. Tak način financiranja konjederca so pozneje korigirali, ker se je loška »mestna« občina pritožila, da daje prevelik prispevek glede na stanje živine v Loki. Konjač je imel sedež na Suhi in je v upravnem pogledu sodil pod občino Stara Loka.²⁰

Opombe

1. Zgodovinski arhiv Ljubljana — Oddelek v Škofji Loki, St. o./Šk. L. fasc. 131 passim (v nadaljevanju ZAL Šk. Loka). — 2. O zdravstvu po II. svetovni vojni je pisala M. Bračko v LR VIII, 213—217: Razvoj zdravstvene službe na območju Škofje Loke, Selške in Poljanske doline v letih 1945—1960. E. Pohar je v LR XX, 255—264, obdelal Partizansko zdravstvo na škofjeloškem področju. Bolj specialno se je z zdravstvom ukvarjal M. Dolenc v LR XX, 69—80; Ljudske medicinske knjige iz Škofje Loke. — 3. P. Blaznik, Škofja Loka in loško gospostvo, MD 1973/59. — 4. P. Blaznik, o. d. str. 217. — 5. P. Blaznik, o. d. str. 279. — 6. Nadškofijski arhiv v Ljubljani, Pokornova rokopisna zapuščina. — 7. ZAL Škofja Loka, Pokornova kartoteka pomembnih Ločanov in Staroločanov. Obsega osebe od 13. stoletja pa do začetka 20. stoletja. — 8. Izvestija II, 12. — 9. Ljubljanski zvon 1896, 422. — 10. ZAL Škofja Loka, Statusi animarum, popisi prebivalstva, zemljiška knjiga, občinski zapisniki. — 11. ZAL Škofja Loka, St. o./Šk. L. fasc. 2, str. 296. — 12. Glej opombo 1. — 13. P. Blaznik, o. d. str. 430—431. — 14. Povedal in pokazal slikar Franci Novinc. Gre za prostor v Godeških Dobravah, čez železniško progo, kjer je na nekem mestu plitka dolinica. — 15. Nadškofijski arhiv v Ljubljani, Pokornova rokopisna zapuščina, poglavje »Še nekatere posebnosti loške.« — 16. ZAL Škofja Loka, Društvo RK 1926 do 1941 passim. — 17. ZAL Škofja Loka, St. o./Šk. L. fasc. 143. — 18. Prav tam, fasc. 103. — 19. Prav tam, fasc. 138. — 20. Prav tam, fasc. 137.

Résumé

CONDITIONS DE SANTÉ À ŠKOFJA LOKA JUSQU'À LA DEUXIÈME GUERRE MONDIALE

C'est en 1318 qu'on signale le premier guérisseur à Škofja Loka tandis qu'à partir du 16e siècle, nous y connaissons plusieurs guérisseurs et rebouteurs. Un service médical organisé ne commença à fonctionner que dans la deuxième moitié du 19e siècle et à partir de cette époque, on trouve de plus en plus de documents dans les archives de la commune de Škofja Loka. On présente ici une liste de médecins travaillant à Škofja Loka jusqu'à la deuxième guerre mondiale sans prendre en considération les médecins originaires de la ville qui ont réussi ailleurs. En 1889, on constitua Okrajna bolniška blagajna (Caisse départementale des malades) qui fonctionnait sous des noms différents et quoique changeant légèrement en 1931, jusqu'à la deuxième guerre mondiale. La police sanitaire était dirigée par le pouvoir communal. Tandis qu'à la campagne, l'expertise médico-légale est exercée par des non-professionnels même en Yougoslavie d'avant-guerre, dans les villes, elle est exercée depuis la fin du 19e siècle par les médecins. On craignait surtout les maladies infectieuses qu'on soignait très bien à l'époque et dont la tuberculose posait le plus de problèmes. Pendant un certain temps, les guérisseurs fabriquaient les médicaments eux-mêmes tandis que jusqu'à 1868, il existait une pharmacie dans l'ancienne chapelle de Sainte Trinité sur la Place principale. C'était la Caisse départementale des malades qui payait les médicaments aux pauvres.

Les sociétés de la Croix rouge ont beaucoup contribué au service sanitaire de la ville. En 1904, la commune entière adhéra à l'Association auxiliaire d'état des malades au poumon en Carniole et en 1926 fut constituée la société locale de la Croix rouge. En 1936, on fonda une ligue antituberculeuse qui comptait jusqu'à 1940 1000 membres et dont le plus grand succès fut l'inauguration d'un dispensaire antituberculeux dans l'immeuble de l'asile des pauvres à Lontrg.

Le service vétérinaire était bien organisé déjà dans la deuxième moitié du 19e siècle et il contrôlait le commerce du bétail. Après l'année 1906, où l'on construisit un abattoir très moderne à l'époque, la commune nomma vétérinaire professionnel qui fut remboursé à moitié pour son travail sur le terrain par le conseil d'état à Ljubljana. Le désir d'avoir une station médicale ne fut réalisé qu'en Yougoslavie d'après-guerre.